

ВІДМОВА ВІД МАТЕРИНСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті виокремлено головні психологічні аспекти дослідження проблеми відмови від материнства. Проаналізовано чинники, які впливають на формування девіантного материнства. Джерел – 8.

Ключові слова: материнство, девіантне материнство, поведінка, особистість.

Постановка проблеми. Материнство – складний феномен, який має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство – це функція жіночого організму, яка спрямована на продовження людського роду і включає біологічний (виношування, народження і вигодовування дитини) та соціальний (виховання дитини як майбутнього громадянина своєї країни) аспекти.

Материнство найбільш повно задовольняє сенсорні, когнітивні, емоційні та соціальні потреби дитини, забезпечує її поступове включення в систему соціальних відносин, забезпечує засвоєння соціальних ролей.

Проте у будь-якому суспільстві постійно відбуваються зміни у суспільних відношеннях, що в свою чергу, призводить до змін і у свідомості жінок – модель материнства стає іншою, змінюється відношення жінки до своєї ролі матері. На думку В. Брутман, у наш час материнство займає незначне місце у житті жінки. Адже стрімко зросло прагнення до високого професіонального статусу та кар'єри, відмічається підвищена тяга до благополуччя та високого рівня споживання, що призводить до зміщення ролі материнства в системі цінностей сучасної жінки [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурологічний підхід до вивчення материнства представлений у працях Р. Бенедикта, Б. Маліновського, М. Мід. Гендерний підхід до аналізу батьківства та природи потреби в дітях, ролей, статусів чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві реалізують М.Ю. Арутюнян, О.С. Вороніна, І.О. Жеребкіна, О.М. Здравомислова, М.О. Малишева, І.Г. Неудачина, Н.М. Римашевська, Є.Р. Ярська-Смірнова. Материнство як частину особистої сфери жінки і як забезпечення умов для розвитку дитини розглянуто в працях Р.В. Овчарової, Г.Г. Філіппової та ін. Причини та характеристики девіантного материнства розкрито у працях російських (В. Брутман, М. Єрміхіна, М. Колпакова, Т. Нікітіна, Р. Овчарова, В. Раміх, Г. Філіпова) та вітчизняних (Л. Гридковець, Н. Даниленко, Н. Кодацька, М. Нестеренко, О. Швець, Н. Яремчук) психологів і соціологів. Феномен самотнього материнства та ставлення сучасного суспільства до одиноких матерів аналізується в роботах С.С. Данилової, М. Кіблицької.

Метою статті є розкриття змісту проблемного поля сучасного материнства, аналіз особливостей прояву негативної материнської поведінки, виявлення основних чинників, що сприяють формуванню девіантного материнства.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Важливим аспектом дослідження феномена материнства в психологічній науці як у практичному, так і у теоретичному аспектах є девіантне материнство. У цей напрям дослідження включаються проблеми, пов'язані не тільки з матерями, які відмовляються від своїх дітей та ставляться до них з відкритою неповагою, агресією та насильством, але і проблеми порушення материнсько-дитячих відносин, які стають причиною зниження емоційного благополуччя дитини та відхилень у її психічному розвитку у немовлячому, ранньому та дошкільному віці [8].

На думку В.И. Брутман, А.Я. Варга, В.Ю. Сидорова, И.Ю. Хамитова, відмова від материнства – форма девіантної поведінки, в основі якої лежить комплекс соціальних, психологічних, педагогічних та патологічних причин, які діють у сукупності та порушують механізми формування материнства [1].

Відмова від материнства буває:

- 1) явною:
  - із юридично оформленою відмовою від дитини (на ранніх термінах відразу після пологів та на пізніх термінах);
  - із юридично не оформленою відмовою від дитини (підкидна дитина);
  - із штучним перериванням вагітності на ранніх та пізніх термінах вагітності.
- 2) прихованою або латентною:

- насильством над дитиною (від фізичного насильства до сексуального);
- агресією по відношенню до дитини;
- педагогічною та психологічною запущеністю дитини [1;2].

Відмова від материнства – небажання жінки прийняти на себе соціальну роль матері – тяжкий прояв економічного та духовного стану суспільства. Причини відмови від новонароджених надзвичайно різноманітні. Відмови від материнства зумовлені складним взаємовпливом соціально-економічних, сімейних, моральних, психобіологічних та патологічних чинників. Найбільш висока розповсюдженість відмови від новонароджених серед:

- незаміжніх жінок;
- жінок із сім'ї з низьким матеріальним достатком;
- тих, котрі не мають постійного житла;
- неповнолітніх і тих, хто навчається;
- осіб з кримінальним минулим;
- випускниць сирітських закладів [2].

В. Раміх [6] наголошує, що материнська депривація ускладнює процес ідентифікації дитини з матір'ю як на рівні психологічної статі, так і на рівні формування материнської ролі, порушує готовність жінки до ефективного материнства. Багато жінок, які залишають своїх дітей повторюють набутий у дитинстві дефектний стереотип поведінки матері. Також однією з причин відмови від материнства виступає те, що деякі жінки відчували в дитинстві надмірну залежність від власних батьків. Відомо, що головна потреба жінки з девіантною материнською поведінкою – отримати любов та визнання своєї рідної матері. Це робить їх надзвичайно конформними, викликає у них загострену потребу в прив'язаності, прийнятті, у позитивному ставленні до себе. Така потреба переважно блокує особистісний ріст жінки, не дозволяючи їй самій у майбутньому стати матір'ю. Небажана дитина вже наперед приречена на несприятливе для її психічного та духовного розвитку середовище, оскільки материнська любов – основа становлення особистості дитини.

Г. Філіпова [7;8] визначає такі характеристики жінок з порушеною готовністю до материнства:

- 1) емоційна і психологічна незрілість, низька толерантність до стресів, нестриманість афектів; неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість, прагнення до незалежності, егоцентризм;
- 2) зосередженість на власних проблемах, надмірне переживання відчуття несправедливості та нестачі любові;
- 3) не вирішеність дитячих та підліткових конфліктів;
- 4) неповнота структури батьківської сім'ї; фіксуються факти розлучення та фізичного насильства в третьому чи четвертому поколінні;
- 5) у родинній історії існує паттерн відмови від дитини;
- 6) емоційна залежність від матері, незважаючи на те, що стосунки з нею можуть бути негативними;
- 7) агресивна, директивна і холодна характеристика поведінки матері; мати або не знає про вагітність дочки, або виступає проти неї;
- 8) дитина розглядається як джерело психологічних проблем, страху і тривоги; психологічна цінність дитини є заниженою і має декларативний характер.

Аналізуючи дану проблематику, науковці (Р. Овчарова, В. Раміх, Г. Філіпова) вказують на різноманітні форми порушення материнської поведінки у жінок. Однією із розповсюджених форм невідповідної материнської поведінки залишається відмова матері від власної дитини. Досліджуючи феномен відмови від немовляти, необхідно зазначити, що в основі порушення адекватної материнської сфери у жінок знаходиться взаємодія складних індивідуально-психологічних та соціально-економічних чинників [6;7].

У свою чергу, В.И. Брутман, А.Я. Варга [1;2] наголошують, що в основі порушення материнської поведінки в більшості випадків знаходиться серйозний психологічний конфлікт, зміст якого визначається кожним окремим випадком. Як правило, рішення відмови від дитини виникає у жінки ще задовго до її народження і пов'язане з цілим рядом мотивів, які умовно можна поділити на дві групи. Перша група мотивів є найбільш поширеною і пов'язана, насамперед, із несприятливими умовами життя (відсутність коштів та житла, відмова з боку чоловіка або власних батьків). Друга група мотивів є більш складною та включає в себе різноманітні проблеми жінок, які мають психологічний та психопатологічний характер. Чинниками, що провокують відмову, в даному випадку виступають різного роду психічні розлади у жінок, які, частіш за все, є наслідком

негативних життєвих переживань періоду дитинства та юнацтва, а також післяпологова депресія, яка суттєво впливає на характер емоційного ставлення до дитини.

При всій багатогранності причин відмови їх можна розбити на групи:

1. Соціальні чинники відмови від материнства. Роль соціальних чинників у формуванні відмови від материнства настільки велика, що багато дослідників, зокрема, М. Єрміхіна, Г. Філіпова, М. Мід, М. Нестеренко, безпосередньо зводять саме до них проблему причинності соціального сирітства. Сучасна соціальна та політична ситуація у нашій країні характеризується високою нестабільністю. Низькі доходи більшості сімей, спад виробництва, низька якість товарів, погіршення якості харчування, відсутність житла знижують якість готовності до материнства, ведуть до того, що для багатьох жінок, вагітність виступає небажаною. Таким чином економічні, політичні та соціальні чинники складають доволі несприятливий фон – “соціальну ситуацію розвитку” жінки в період вагітності, який породжує цілий спектр специфічних тривожних переживань, які дестабілізують особистість жінки [5;7].

Разом з тим проблема відмови від дитини не є результатом виключно низького рівня розвитку матеріального стану суспільства. Ріст відмови від материнства можна пов'язати з негативним впливом глобальних цивілізаційних процесів у світі на традиційну сім'ю, на індивідуальну свідомість та моральне обличчя жінки. На традиційну структуру сім'ї в певній мірі негативно впливає укріплення державних соціальних служб соціального захисту, які частково беруть на себе функцію опіки, які раніше виконувалася батьківською сім'єю.

Важливу роль у формуванні девіантного материнства відіграє зміна способу життя сучасної молоді, “сексуальна революція”, зниження віку початку статевого життя. Всі зазначені процеси відбуваються на фоні більш терпимого відношення суспільства до дошлюбних статевих стосунків та їх наслідків, що призводить до зростання підліткових вагітностей [3].

Крім того, важливе значення у формуванні девіантного материнства відіграє підвищене прагнення жінки до соціальної незалежності, в результаті впливу феміністських рухів у розвинутих цивілізаціях.

Все це підкреслює значення загальної соціальної ситуації, у якій живе жінка, значення середовища, яке формує особистість жінки на всіх етапах підготовки до материнства. Проте основи соціалізації особистості, поведінкові стереотипи, світоглядний потенціал закладаються в дитинстві, тому найбільш важливими для становлення материнського комплексу виступає вплив мікросоціуму, сім'ї [8].

2. Роль сімейного чинника у формуванні відмови від материнства. Більшість матерів, які відмовилися від своїх дітей, виховувалися у нестабільних сім'ях, з раннього дитинства мали негативний досвід міжособистісних стосунків. Особистість девіантних матерів формувалась у своєрідній субкультурі агресії, частина з них із дитинства страждали від принижуючого та холодного ставлення з боку своїх батьків. Раміх В.А. вважає, що більшість матерів, які залишають своїх дітей, ніби повторюють напрацьований стереотип поведінки, так як багато з них на собі відчули наслідки закинутості при живих батьках [6].

Г. Філіпова чітко прослідковує доволі негативний вплив низького матеріального достатку, культурного рівня виховуючої сім'ї на формування рольових основ особистості дівчинки, що негативно впливає на якість її майбутнього материнства. Соціальне середовище не тільки спотворює формування особистісних передумов до ефективного материнства, але і служить головним каталізатором девіантної материнської поведінки, провокує відмову від дитини.

3. Психологічні аспекти відмови від материнства. На думку С.С. Данилової [4], відмову матері від немовляти можна пов'язати із викривленим формуванням особистісного смислу материнства. Вважається, що для деяких жінок материнство виступає головним джерелом реалізації своєї жіночності.

Для жінок із соціально неблагополучних верств суспільства вагітність може надавати більше соціальне значення, перетворитися у пошук визнання та подяки. У цьому аспекті, аналізуючи вагітність самотніх матерів, вважається, що бажання бути вагітною у таких жінок рідко співпадає з бажанням мати дитину. Для будь-якої жінки любов до дитини – це подвійне почуття. З моменту народження дитини жінка знаходиться під впливом суперечливих почуттів. Вагітність із її фантазіями стосовно майбутньої дитини, з переносом на неї своїх ідеальних уявлень, змінюється радістю та захопленням від народження немовляти, і одночасно неминучим розчаруванням перед реальністю його існування, несхожістю з ідеалом та неусвідомленим враженням від втрати частини самої себе. Науковці стверджують, що амбівалентність почуттів молодій матері, у якій

переплітається любов та агресивність, психічна енергія іншого та своя власна, визнання іншого та поєднання з ним на психічному рівні, виражається тривогою, яка стосується тілесної цілісності та життєздатності немовляти та його ідентичності, прихованими чи явними страхами підміни дитини, а також іншими фобіями, пов'язаними з дитиною. В результаті альтернативною виступає агресивність та злоба по відношенню до новонародженого.

Вивчаючи психологічний стан жінок, які відмовляються від своїх дітей, науковці (Л.М. Гридковець, В. Раміх, Г. Філіпова) виявили у них емоційну та психологічну незрілість, неготовність до вступу у шлюб в силу емоційної нестійкості та егоцентризму. Це буває у жінок, які в дитинстві самі піддавалися психологічній депривації та агресії або яким не вдалося вирішити свої дитячі конфлікти. Такі жінки бувають зосереджені тільки на своїх проблемах, для них характерними є наявність почуття несправедливості та нестачі любові. Іноді у них проявляється надмірна залежність від особистості власної матері та батька. У деяких жінок нечітко проявляється прагнення до нових емоційних переживань. Дуже часто це призводить до численних сексуальних зв'язків, які через незрілість особистості вони не здатні продовжувати і в яких не знаходять емоційного задоволення. Дослідження психологів А.Я. Варги та В.Ю. Сидорова, підтвердило наявність у жінок, які кинули свою дитину, психологічної незрілості, емоційної нестійкості до позитивного зв'язку з дитиною [2;3].

Таким чином, можна зробити висновок, що девіантні матері, найбільш ймовірно, виховувались в атмосфері деякої емоційної депривації; вони зазвичай висловлюють нереалістичні оцінки своєї дитини; володіють підвищеною толерантністю до вільного прояву агресії, а соціально-економічні стреси на фоні особистісної ослабленості – часто тільки необхідна та достатня умова для прояву агресії по відношенню до дитини.

4. Психіатричні чинники. Цілий ряд психічних розладів, особистісних аномалій сприяють формуванню глибоких порушень інстинктивної сфери, викривляють поведінку жінки як під час вагітності, так і після пологів.

Відомо, що вагітність та пологи виступають сильним чинником, який сприяє виникненню та прояву психічних порушень. Психогенні депресії особливо часто зустрічаються під час вагітності жінки, для якої вагітність виступає психічною травмою. Із психічних травм у випадках позашлюбної вагітності на першому плані виступає почуття провини за свій вчинок. У більш старших жінок – почуття сорому.

У більшості випадків у жінок із тяжкою психопатичною схильністю, під впливом психічних травм під час вагітності може виникати патологічна ворожість по відношенню до своїх майбутньої дитини. Встановлено, що прийняття рішення про відмову від новонародженої дитини виникає, як правило, задовго до народження дитини. В цей час жінка зазвичай переживає тяжку психологічну кризу [1;3;6].

Девіантне материнство є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства і має тенденцію до постійного зростання. Девіантне материнство – поведінка жінки, яка заперечує формування позитивного образу дитини, не сприяє збереженню її здоров'я, а іноді й життя, порушує процес її нормального розвитку в пренатальному і перинатальному періодах, що в подальшому утруднює процес нормальної соціалізації дитини.

Наслідки девіантного материнства:

- фізичне і психічне неблагополуччя жінок, хронічний стрес, соціальна дезадаптація;
- порушення фетоплацентарних взаємозв'язків матері та дитини, системне страждання плоду, передчасні пологи, народження неадаптивних дітей;
- фізична і психічна недорозвиненість дитини, її соціальне неблагополуччя [7].

Діти, позбавлені адекватного материнського ставлення, вирізняються суттєвими відхиленнями в психічному розвитку, наслідками яких у більшості випадків є розвиток підвищеної жорстокості та агресивності. Це утруднює соціалізацію таких дітей, призводить до порушення поведінки і, в кінцевому результаті, впливає на ріст злочинності і насилля в суспільстві.

Висновки. Отже, аналіз даної проблематики дозволив зробити висновок, що серед головних чинників, які заважають адекватному становленню материнської поведінки, провідну роль відіграють особистісні характеристики жінки та несприятливі соціально-економічні умови її життєзабезпечення.

Соціальна забарвленість означеної проблеми потребує для свого вирішення не тільки залучення фахівців різних галузей, а й соціальних та суспільно-політичних рішень, оскільки одним з показників потенціалу будь-якої держави є стан здоров'я її громадян, а народження та виховання

нового покоління є одним з пріоритетних напрямків розвитку держави, яка піклується про своє майбутнє.

Тому, на нашу думку, для вирішення даної проблеми необхідно є розробка та впровадження для широкого використання ряду медико-психологічних заходів з метою прогнозування і профілактики можливих порушень у материнській сфері, допомоги в адаптації до нової соціальної ролі та її прийняття, формування відповідальності за власні дії та життя власної дитини.

Література

1. Брутман В.И. Семейные факторы девиантного материнства / В.И. Брутман, А.Я. Варга, В.Ю. Сидорова, И.Ю. Хамитова // Семейная психология и семейная терапия. – 1999. – №3. – С. 14-36.
2. Брутман В.И. Предпосылки девиантного материнского поведения / В.И. Брутман, А.Я. Варга, В.Ю. Сидорова, И.Ю. Хамитова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – №2. – С. 79-87.
3. Гридковець Л.М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років.: дис...канд. психолог.наук: 19.00.07 / Л.М. Гридковець. – К., 2004. – 242 с.
4. Данилова С.С. Одинокое материнство в общественном мнении / С.С. Данилова // Социологические исследования. – 2009. – № 5. – С.138-141.
5. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 346 с.
6. Рамих В.А. Материнство как социокультурный феномен : дис. ... д-ра филос. наук : 24.00.01. / В.А. Рамих. – Ростов н/Д, 1997. – 287 с.
7. Филиппова Г.Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии / Г.Г. Филиппова // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 22-35.
8. Филиппова Г.Г. Психология материнства / Г.Г. Филиппова. – М., 2002. – 229с.

References

1. Brutman V.I. Semejnye faktory deviantnogo materinstva / V.I. Brutman, A.YA. Varga, V.YU. Sidorova, I.YU. Hamitova // Semejnaya psihologiya i semejnaya terapiya. – 1999. – №3. – S. 14-36.
2. Brutman V.I. Predposylki deviantnogo materinskogo povedeniya / V.I. Brutman, A.YA. Varga, V.YU. Sidorova, I.YU. Hamitova // Psihologicheskii zhurnal. – 2000. – T. 21. – №2. – S. 79-87.
3. Gridkovec' L.M. Formuvannya psihoseksual'noi kul'turi students'koї molodi 17-19 rokiv.: dis...kand. psiholog.nauk: 19.00.07 / L.M. Gridkovec'. – K., 2004. – 242 s.
4. Danilova S.S. Odinskoe materinstvo v obshchestvennom mnenii / S.S. Danilova // Sociologicheskie issledovaniya. – 2009. – № 5. – S.138-141.
5. Mid M. Kul'tura i mir detstva / M. Mid. – M.: Nauka, 1988. – 346 s.
6. Ramih V.A. Materinstvo kak sociokul'turnyi fenomen : dis. ... d-ra filoz. nauk : 24.00.01. / V.A. Ramih. – Rostov n/D, 1997. – 287 s.
7. Filippova G.G. Materinstvo i osnovnye aspekty ego issledovaniya v psihologii / G.G. Filippova // Voprosy psihologii. – 2001. – № 2. – S. 22-35.
8. Filippova G.G. Psihologiya materinstva / G.G. Filippova. – M., 2002. – 229s.

Шкраб'юк В.С.

ОТКАЗ ОТ МАТЕРИНСТВА КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье выделены главные психологические аспекты исследования проблемы отказа от материнства. Проанализировано факторы, которые влияют на формирование девиантного материнства. Источников – 8.

Ключевые слова: материнство, девиантное материнство, поведение, личность.

Shkrabyuk VS

REJECTION OF MOTHERHOOD AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Main psychological aspects of maternal rejection problem investigation were distinguished in an article. Factors that influence the formation of deviant maternity were analyzed. Sources – 8.

Key words: maternity, deviant maternity, behaviour, personality.

Шкраб'юк Вероніка Степанівна – кандидат психологічних наук, викладач кафедри загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ.